

УДК 351

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2025-3\(79\)-13](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2025-3(79)-13)

Володимир УТВЕНКО

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри публічного адміністрування,
ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»,
vovautv@ukr.net

ORCID: 0000-0003-4859-5691

ВЗАЄМОДІЯ ОРГАНІВ ВЛАДИ ТА ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ У СПРИЯННІ ІНТЕГРАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ У ПІДКОНКОНТРОЛЬНІ УКРАЇНІ ТЕРИТОРІАЛЬНІ ГРОМАДИ

Повномасштабне вторгнення РФ на територію України призвело до окупації частини її території, руйнації виробничої і соціальної інфраструктури, житлового фонду, що змусило мільйони українських громадян покинути власні домівки та мігрувати як усередині країни, так і за її межі. У приймаючих територіальних громадах внутрішньо переміщені особи (ВПО) зіштовхнулися з низкою проблем соціально-економічного і гуманітарного характеру, які намагаються вирішувати спільними зусиллями органи влади та громадські об'єднання із залученням бізнес-структур, за допомоги міжнародних і благодійних організацій. Особливо по-стала проблема працевлаштування переселенців, яка загострилася в умовах посилення соціально-економічної кризи на фоні війни та гострої нестачі матеріальних і фінансових ресурсів багатьох територіальних громад. Крім цього, на порядку денному було розв'язання житлових та гуманітарних проблем ВПО.

Проаналізовано проблемні аспекти внутрішньої інтеграції ВПО, забезпечення цієї соціальної групи за енергії влади, громадянського суспільства і бізнесу житлом, гуманітарною, соціальною і правовою допомогою. Зроблено акцент на тому, що значна частина ВПО у зв'язку із втратою житла, іншого майна та за інших причин планує залишитися на постійне місце проживання у приймаючих громадах, що посилюватиме навантаження на місцеві бюджети, житловий фонд та соціальну інфраструктуру тощо. Чільне місце приділено аналізу проблеми працевлаштування ВПО у приймаючих громадах, залученню місцевих бізнес-структур до створення робочих місць для переселенців. Подано рекомендації щодо оптимізації співпраці місцевої влади, громадських об'єднань і бізнесу з інтеграції ВПО у підконтрольні Україні територіальні громади.

Ключові слова: громадянське суспільство, органи влади, територіальні громади, громадські об'єднання, внутрішньо переміщені особи, внутрішня інтеграція переселенців.

Volodymyr Utvenko. INTERACTION OF GOVERNMENT BODIES AND PUBLIC ASSOCIATIONS IN PROMOTING THE INTEGRATION INTERNALLY DISPLACED PERSONS IN THE TERRITORIAL COMMUNITIES UNDER THE CONTROL OF UKRAINE

The full-scale invasion of the Russian Federation into the territory of Ukraine led to the occupation of part of its territory, the destruction of industrial and social infrastructure, and the housing stock, which forced millions of Ukrainian citizens to leave their homes and migrate both within the country and abroad. In the host territorial communities, internally displaced persons (IDPs) faced a number of problems of a socio-economic and humanitarian nature, which are trying to be solved by the joint efforts of authorities and public associations with the involvement of business structures, as well as with the help of international and charitable organizations. The problem of employment of displaced persons was particularly acute, exacerbated by the growing socio-economic crisis against the backdrop of the war and the acute shortage of material and financial resources in many territorial communities. In addition, the agenda included solving the housing and humanitarian problems of IDPs.

Problematic aspects of internal integration of IDPs, provision of housing, humanitarian and social assistance to this social group through the synergy of government, civil society and business are analyzed. Emphasis is placed on the fact that a large part of IDPs, due to the loss of housing, other property and for other reasons, plan to stay permanently in the host communities, which will increase the burden on local budgets, housing stock and social infrastructure, etc. A prominent place is given to the analysis of the problem of employment of IDPs in host communities, involvement of local business structures in creating jobs for displaced persons. Recommendations were made on optimizing the cooperation of local authorities, public associations and businesses on the integration of IDPs into territorial communities controlled by Ukraine.

Key words: civil society, authorities, territorial communities, public associations, internally displaced persons, internal integration of displaced persons.

Постановка проблеми. Російська збройна агресія проти України призвела до окупації значної частини сходу та півдня нашої держави, Були зруйновані та пошкоджені десятки тисяч багатоквартирних та приватних будинків, об'єкти соціальної та виробничої інфра-

структури. Посилення бойових дій та обстріли прикордонних територій призвели до переселення мільйонів наших громадян у відносно безпечні регіони та за кордон. Водночас, постійно змінювався потік та характер внутрішньої міграції. При цьому, якщо в перші

місяці війни значну частину переселенців становили мешканці Київської, Чернігівської, Сумської, Харківської областей та м. Києва, де велися активні бойові дії, то зі звільненням окупованих районів північно-східної України переселенці з цих областей поступово поверталися додому, натомість м. Київ та північні регіони України прийняли ВПО з тих районів Донбасу та Півдня України, які були окуповані російськими загарбниками або залишалися театром активних бойових дій.

Говорячи про проблему ВПО варто підкреслити, що вона існує в Україні, починаючи з 2014 р., коли в результаті окупації рф Криму та окремих районів Донбасу мешканці цих територій, які не сприймали «руський мир» та рятуючись від бойових дій були змушені покинути рідні домівки та мігрувати у більш безпечні райони України та за її межами, при цьому основними центрами міграції стали, крім підконтрольних Україні районів Донецької та Луганської областей, Дніпропетровська, Харківська, Запорізька, Київська області та м. Київ. З початком повномасштабного вторгнення рф на територію України проблема ВПО набрала набагато більших масштабів та зумовила докладання значних зусиль з боку органів влади та громадськості, спрямованих на розв'язання різноманітних проблем ВПО.

Важливо також зазначити, що частина переселенців, втративши житло та інше майно, через продовження активної фази бойових дій планувало, про що свідчать результати соціологічних досліджень, залишитися на тимчасове або постійне проживання у приймаючих громадах. Втім, інтеграції ВПО до підконтрольних Україні територіальних громад перешкоджають низка невирішених соціальних проблем. Тому важливим є налагодження ефективної взаємодії органів місцевої влади та громадських об'єднань, із залученням можливостей українських бізнес-структур і міжнародних, міждержавних і неурядових організацій, для задоволення потреб ВПО, що, безумовно, прискорить процес їхньої інтеграції у приймаючі громади.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема інтеграції ВПО у приймаючі територіальні громади з перших місяців російської збройної агресії проти України активно висвітлювалася у засобах масової комунікації, визначила пріоритетне спрямування дискусій у науково-експертному середовищі. Різні аспекти інтеграції ВПО до підконтрольних українській владі територіальних громад розглядалися у працях українських дослідників Н. Блюк, Ю. Городніченка, с. Дерев'янка, О. Малиновської, М. Чічканя та ін., аналітич-

них доповідях і дослідженнях, підготовлених державними науково-дослідницькими установами та неурядовими аналітичними центрами, зокрема Фондом «Демократичні ініціативи» ім. І. Кучеріва, Центром Разумкова. Діяльності громадських об'єднань України з вирішення нагальних проблем ВПО був присвячений окремий творчий доробок з цієї проблематики проф. О. Корнієвського. Ряд аспектів діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування щодо розв'язання проблем ВПО було висвітлено і в численних публікаціях автора даної статті. Водночас, українські вчені до цього часу комплексно не досліджували багатоаспектну проблематику інтеграції вимушених переселенців у приймаючі територіальні громади України, тим більше – у контексті взаємодії органів влади і громадських об'єднань, що зумовлює актуальність теми публікації.

Метою статті є висвітлення сучасного стану взаємодії органів влади з організованою громадськістю з вирішення нагальних проблем інтеграції ВПО у приймаючі територіальні громади, зокрема їх працевлаштування, а також шляхом організації навчальних курсів з метою їхньої адаптації до місцевих соціально-економічних реалій. При цьому, враховувався той факт, що найбільше допомога переселенцям надавалася в перші роки російсько-української війни (2022–2023 рр.). У зв'язку з цим, акцент в даній публікації робиться саме на цей період діяльності органів влади та громадських об'єднань.

Виклад основного матеріалу. З початком російсько-української війни органи державної влади та місцевого самоврядування (ОМС) спільно з громадськими об'єднаннями, зокрема благодійними, волонтерськими та міжнародними організаціями долучилися до надання необхідної допомоги ВПО, яка включала соціальні виплати, забезпечення тимчасовим житлом, гуманітарною допомогою, засобами гігієни, задоволення культурних потреб тощо. Водночас, наданої допомоги було недостатньо для розв'язання усіх соціально-економічних та гуманітарних потреб переселенців. Особливо гострою стояла проблема працевлаштування ВПО. До того ж, посадові особи ОМС не розглядали переселенців як ресурс для розвитку територіальних громад і часто ігнорували їхні запити, тим самим ускладнюючи інтеграцію ВПО до приймаючих територіальних громад. Також спостерігалися непоодинокі конфлікти між місцевим населенням та ВПО, що створювало соціальну напругу в територіальних громадах. При цьому варто врахувати обмеженість фінансових ресурсів

місцевого самоврядування, зростання рівня безробіття в територіальних громадах та конкуренції на ринку праці в результаті масової міграції населення із зони бойових дій [3]. Крім цього, спостерігалися і регіональні культурні відмінності між мешканцями приймаючих громад та переселенцями, оскільки значна частина ВПО походила зі Сходу та Півдня України, спілкувалася здебільшого російською мовою та навіть не робила спроб переходу на українську, що створювало значну напругу в територіальних громадах. Також ОМС, місцеві органи виконавчої влади, громадські та міжнародні благодійні організації навіть за наявності певних матеріальних і фінансових ресурсів були не в змозі розв'язати усіх соціальних і гуманітарних проблем переселенців, особливо забезпечення житлом, роботою, а також організації належного освітнього процесу для дітей ВПО. При цьому, лише незначна частина переселенців мала змогу винаймати житло, працевлаштовуватися або відкривати власну справу в приймаючих територіальних громадах.

У травні 2022 р. соціологічною агенцією «ФАМА» були проведені численні інтерв'ю серед переселенців в Львівській області, які вказували на основні потреби, що хвилювали дану категорію громадян. Загалом через 3 місяці після початку війни в регіоні було зареєстровано 242 тис. ВПО, серед них 75 тис. дітей, 110 тис. осіб працездатного віку, понад 30 тис. пенсіонерів та 8 тис. осіб з інвалідністю (реальна ж кількість переселенців складала до 500 тис. чол.). При цьому, в перші місяці війни серед ВПО переважали мешканці Київщини (27%), Донеччини (25%) та Харківщини (19%), з них жінки становили 73% усіх ВПО (в наступні місяці значна частина мешканців Київщини повернулася до рідних домів, натомість зросла кількість переселенців з Донбасу, та інших регіонів, охоплених війною). Приблизно чверть респондентів втратили житло внаслідок знищення або сильних ушкоджень, а ще 27% опитаних не знали про долю їхнього помешкання. При цьому, на початку війни переважали заможні переселенці, які тікали від жахів війни та мали змогу винаймати житло. У наступні місяці більшість ВПО складали мешканці Сходу та Півдня України, які прибували із зон найактивніших бойових дій, при цьому значна частина з них розраховувала на фінансову та гуманітарну допомогу з боку держави і громадських організацій, тому не прагнула знайти роботу. Серед найбільш актуальних потреб, які вказали в опитуваннях переселенці, була проблема забезпечення житлом, при цьому

повністю оплачувати проживання мало змогу лише 9% опитаних. Також серед важливих питань, які цікавили ВПО, були забезпечення гуманітарною допомогою (їжа, одяг) та фінансовою підтримкою, при цьому для вирішення найактуальніших потреб були задіяні ОМС (найчастіше займалися організацією забезпечення житла для переселенців в межах територіальних громад), волонтерські організації (роздавали гуманітарну допомогу, яку отримували 86% опитуваних) та органи державної влади (забезпечували ВПО фінансовою підтримкою). Крім цього, важливу роль у забезпеченні продуктами харчування та надання матеріальної допомоги переселенцям відігравали вітчизняні громадські (волонтерські) та міжнародні організації (World Food Programme ООН, Фонд Binance Charity, який з благодійною ініціативою «Паляниця» створив Binance Refugee Card, що упродовж 3-ох місяців виплачував по 75 дол. найбільш незахищеним переселенцям). При цьому, значну роль в підтримці гуманітарних ініціатив громадських об'єднань відіграли обласна державна і військова адміністрації та органи місцевого самоврядування, які забезпечували юридичний і логістичний супровід діяльності громадських організацій [9, с. 7–8, 13–14, 18–19].

Також респонденти вказали на проблеми з забезпеченням роботою та навчанням, в тому числі можливість відвідувати дошкільні та середні загальноосвітні заклади дітьми переселенців, однак на думку влади та громадських організацій саме працевлаштування ВПО було найгострішою проблемою через брак вакансій. З іншого боку, більшість ВПО розглядали своє перебування на Львівщині як тимчасове та за першої ліпшої можливості прагнули повернутися додому, тому більше розраховували на фінансову підтримку держави та гуманітарну допомогу з боку волонтерських організацій. У свою чергу, органи влади Львівщини спільно з громадськими об'єднаннями задіяли інтеграції переселенців до нових територіальних громад вживали та вживають необхідних заходів, спрямованих на працевлаштування ВПО та розвиток підприємницької ініціативи в їхньому середовищі. Зокрема, громадські організації розробили декілька проектів, які спрямовані на створення робочих місць в регіоні через підтримку місцевого та релокованого бізнесу, забезпечення постійним житлом переселенців, підготовку навчальних програм з підвищення кваліфікації ВПО [9, с. 19, 22, 24, 31, 14, 26].

Досліджуючи проблему інтеграції ВПО до нових територіальних громад варто наголосити на значній ролі органів публічної влади

в забезпеченні найактуальніших потреб переселенців.

Так, Стратегія державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 р., ухвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України 7 квітня 2023 р., передбачає «сприяння інтеграції внутрішньо переміщених осіб шляхом створення умов для розвитку потенціалу, посилення спроможності приймаючих територіальних громад». Серед основних завдань стратегії можна виділити соціальну інтеграцію ВПО до нових територіальних громад, забезпечення доступним житлом, підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації, заохочення до відкриття власної справи, а також безпечне повернення ВПО на попереднє місце проживання [10].

Крім цього, з початку війни держава гарантувала переселенцям щомісячну грошову допомогу, яка становила 2 тис. грн. на місяць на дорослу людину і 3 тис. грн. на дитину та особу з інвалідністю [1, с. 336]. Так, в Державному бюджеті на 2025 р. на допомогу переселенцям передбачено 50 млрд. грн.. Для прикладу, у 2022 р. на виплати переселенцям було виділено приблизно 75 млрд. грн., а наступного року переселенці отримали вже 57 млрд. грн. [11].

Також у рамках проведення державної соціальної політики органи влади активно залучалися до працевлаштування ВПО через центри зайнятості, при цьому проблема пошуку роботи для переселенців була актуальною і до повномасштабного російського вторгнення. Після 24 лютого 2022 р. ситуація з працевлаштуванням ВПО ще більше ускладнилася, оскільки різко зросла чисельність переселенців у приймаючих громадах, а кількість робочих місць та вакансій під час війни значно скоротилася.

Значну роль в інтеграції та працевлаштуванні переселенців відіграють також посадові особи ОМС приймаючих громад. Наприклад, міська влада м. Черкас, де проживало до 30 тис. ВПО, починаючи з 2022 р., спільно з обласною державною адміністрацією, зосередили свої зусилля на забезпеченні переселенців житлом і роботою, а також на задоволенні їхніх культурних потреб, соціальної адаптації в нову громаду [12].

Наслідуючи приклад черкаських колег посадові особи ОМС м. Кам'янське Дніпропетровської області з метою інтеграції переселенців створили Центр підтримки ВПО при міськраді для надання соціальних послуг, правової, психологічної, медичної допомоги та працевлаштування ВПО. «Для ефективної організації гуманітарної та соціальної допо-

моги ВПО міська влада активно співпрацювала з волонтерськими організаціями. А за сприяння громадської правозахисної організації БФ «Право на захист» у Дніпрі, Кривому Розі, Кам'янському та інших населених пунктах Дніпропетровської області з червня 2023 р. було організовано грошову допомогу для переселенців у розмірі 6600 грн. за програмою УВКБ ООН». Подібні заходи щодо підтримки ВПО здійснювали ОМС Києва, Харкова, Запоріжжя, Херсона, Кропивницького, Рівного, Одеси, Львова, Хмельницького, Ужгорода, Дніпра, Тернополя та інших міст, а в Західних регіонах України, куди з початку повномасштабного вторгнення рф переселилася значна частина ВПО, ОМС за підтримки громадських та благодійних організацій з перших місяців війни приступили до спорудження тимчасового житла для переселенців. Подібні заходи пізніше проводилися й в інших регіонах України [6; 8, с. 28–29; 13, с. 347–348].

Працевлаштування ВПО є однією з найголовніших складових їхньої інтеграції до нових територіальних громад. Саме в цій сфері спостерігалася найбільша взаємодія органів публічної влади з громадськими об'єднаннями, а також підприємницькими колами, в тому числі на рівні громад та шляхом проведення спільних проектів, програм, навчальних курсів, тренінгів, семінарів, спрямованих на залучення ВПО до повсякденного життя територіальних громад, їхнє працевлаштування.

Приміром, програма «Єднання заради дій», яка з'явилася в Україні ще в січні 2021 р. за ініціативи Ради міжнародних наукових досліджень та обмінів (IREX в Україні) у партнерстві з БФ «ССС» за підтримки державного департаменту США, мала на меті надати всебічну підтримку в інтеграції ВПО до приймаючих територіальних громад, в тому числі сприяти забезпеченню переселенців соціальною та гуманітарною допомогою, житлом і роботою. З початком повномасштабного вторгнення рф на територію України учасники проекту «Єднання заради дій» зосередилася також на захисті прав переселенців, психологічній підтримці ВПО, наданні соціальної та гуманітарної допомоги переселенцям, забезпечення їх житлом та роботою. До цієї програми долучилися ВПО, ОМС та населення 25 приймаючих громад в 15 областях України, а також представники громадських організацій [2].

У липні 2023 р. у Дніпрі відбувся регіональний Форум ВПО «Інтеграція переселенців на Дніпропетровщині», метою якого був пошук шляхів взаємодії переселенців з владою, біз-

несом та громадськими організаціями щодо їхньої інтеграції до приймаючих громад Дніпропетровщини. У Форумі взяли участь представники обласної влади, ОМС, релокованого і місцевого бізнесу, громадських та благодійних організацій, а сам захід відбувався в рамках програми «Єднання заради дій» [4; 5].

Нарешті, важливою формою взаємодії органів публічної влади з громадськими об'єднаннями стали Ради ВПО, які з початку війни створювалися в територіальних громадах з метою інтеграції переселенців на новому місці проживання. Саме через Ради ВПО переселенці могли ефективно взаємодіяти з органами влади щодо вирішення їхніх соціальних та побутових питань. Слід зазначити, що до 2022 р. Ради ВПО функціонували переважно на Півдні та Сході України: Харкові, Краматорську, Запоріжжі, Кривому Розі, де оселилося найбільше вихідців з окупованих районів Донбасу. Починаючи з лютого 2022 р. такі Ради були створені в Західних та Центральних областях України, які прийняли найбільше переселенців. До складу Рад входили представники ВПО, громадських організацій, органів державної влади чи/та місцевого самоврядування [14].

Значна частина Рад ВПО була створена в рамках проекту «Єднання заради дій», команда якого станом на 2023 р. працювала в 25 громадах 15 областей України, організовувала видачу гуманітарної допомоги для переселенців, забезпечення житлом, а особливо роботою, при цьому враховувався той факт, щоб висококваліфіковані спеціалісти отримували роботу за фахом [7].

Висновки. З метою розв'язання нагальних потреб ВПО, в тому числі забезпечення житлом, роботою, соціальними пільгами, сприяння їхньої інтеграції до нових територіальних громад, необхідно, перш за все, внести зміни у вітчизняне законодавство, які б повною мірою врахували права переселенців, сприяли ширшому залученню до приймаючих територіальних громад, при цьому зміни мають торкатися як законодавства на загальнодержавному рівні, так і локальних нормативно-правових актів. Також необхідно закріпити спеціальними нормативно-правовими актами статус Рад ВПО, а органи влади, в свою чергу, повинні заохочувати створення таких Рад в усіх областях

України та по можливості в тих територіальних громадах, які прийняли значну кількість переселенців. Налагодження тісної взаємодії Рад ВПО з органами влади дозволить глибше інтегруватися ВПО до приймаючих територіальних громад, отримувати переселенцями якісні адміністративні та соціальні послуги, дасть можливість працевлаштуватися, навчатися з метою підвищення кваліфікації та отримання нової спеціальності.

Враховуючи той факт, що більшість переселенців не працевлаштована на новому місці проживання або не бажає знайти роботу, оскільки після завершення війни прагне повернутися додому, тому не звертається до центрів зайнятості, необхідно провести моніторинг за участю органів влади, Рад ВПО та громадських організацій з метою виявлення тієї частини ВПО, яка бажає залишитися в нових територіальних громадах назавжди або на тривалий період. Саме на цю категорію переселенців повинні бути спрямовані основні зусилля влади та громадянського суспільства, що дозволить їм швидше інтегруватися до нових територіальних громад. У зв'язку з цим, необхідна всебічна взаємодія на всіх рівнях органів влади, центрів зайнятості, громадських об'єднань, Рад ВПО, міжнародних благодійних організацій, бізнесу, яка буде спрямована на забезпечення усіх базових потреб ВПО, особливо пошук постійного житла і роботи для тих переселенців, які збираються інтегруватися до нових територіальних громад і тимчасового житла та роботи (в тому числі шляхом організації громадських робіт) для більшості переселенців, які не виявляють бажання інтегруватися, а після завершення війни необхідно забезпечити повернення додому та облаштування побуту цій категорії ВПО.

Оскільки більшість ВПО не можуть знайти роботу за фахом на новому місці проживання, вважається за необхідне посилення співпраці між органами влади та інститутами громадянського суспільства щодо організації навчальних курсів, спеціальних тренінгів, в тому числі психологічних для заохочення переселенців до пошуку роботи, семінарів з метою підготовки та підвищення кваліфікації ВПО, при цьому навчальний процес має охопити якомога більше територіальних громад.

Література:

1. Відбудова України: принципи та політика / за ред. Юрія Городніченка, Ілони Сологуб, Беатріс Ведер ді Мауро. CERP Press, 2022. 507 с.
2. "Єднання заради дії". Про проект. URL: <https://yednanniazaradydii.org.ua/about-project/>
3. "Інтеграція внутрішньо переміщених осіб до життя в нових громадах". URL: <https://www.irf.ua/contest/integracziya-vnutrishno-peremishhenyh-osib-do-zhyttya-v-novyh-gromadah/>

4. Інтеграція ВПО Дніпровщини: у Дніпрі обговорять проблеми переселенців та шляхи їх вирішення. URL: <https://www.dniprotoday.com/dnipro/integracia-vpo-dniprovshini-u-dnipri-obgovorat-problemi-pereselenciv-ta-slahi-ih-virisenna-3441>
5. Інтеграція ВПО Дніпропетровщини: у Дніпрі обговорять проблеми переселенців та шляхи їх вирішення. URL: <https://nsju.dp.ua/integratsiya-vpo-dnipropetrovshhini-u-dnipri-obgovoryat-problemi-pereselentsiv-ta-shlyahi-yih-virishennya-anons.html>
6. Інформація для внутрішньо переміщених осіб. Офіційний сайт Кам'янської міської ради. URL: https://kam.gov.ua/gromadi/sotsialniy_zakhist_naselennya/informatsiya_dlya_vnutrishnyo_peremishchenikh_osib
7. Майбутнє переселенців: як його окреслити, враховуючи закордонний досвід? URL: <https://sss-ua.org/news/majbutnye-pereselencziv-yak-jogo-okreslyty-vrahovuyuchy-zakordonnyj-dosvid/>
8. Місцеве самоврядування як чинник стійкості тилу: аналіт. доп. / [В. Г. Потапенко, В. О. Баранник, Н. В. Бахур та ін.]; за ред. В. Г. Потапенка. Київ: НІСД, 2023. 54 с.
9. Повернутись додому: Експрес-картування потреб та очікувань ВПО у Львівській області. Аналітична записка. Андрусевич А., Андрусевич Н., Козак З., Міщук З. Ресурсно-аналітичний центр "Суспільство і довкілля (2022)". 37 с. URL: [file:///C:/Users/HP/Downloads/news_83599358%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/HP/Downloads/news_83599358%20(1).pdf)
10. Стратегія державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року. Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 7 квітня 2023 р. № 312-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/312-2023-%D1%80>
11. У бюджеті-2025 закладені близько \$50 мільярдів на виплати переселенцям. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3930887-u-budzeti2025-zakladeni-blizko-50-milardiv-na-viplati-pereselencam.html>
12. У Черкасах обговорювали можливості покращення допомоги і взаємодії з внутрішніми переселенцями. URL: <https://chmr.gov.ua/ua/newsread.php?view=22961&s=1&s1=17>
13. Утвенко В. Роль органів місцевого самоврядування в інтеграції внутрішньо переміщених осіб до нових територіальних громад. Бібліотека. Люди. Війна. Втрати і звернення: зб. тез і повідомлень Всеукр. наук.- практ. конф., 8 листоп. 2023 р. / М-во культури та інформ. політики України, Нац. іст. б-ка України, Ін-т історії України НАН України, Центр дослідження історико-культурної спадщини України, Нац. спілка краєзнавців України, Київ. нац. ун-т культури і мистецтв, кафедра інформ. технологій; ред. кол.: А. Скорохатова (голова), Н. Волошінська, Т. Спанчак, О. Михайлова, Р. Маньковська, Т. Новальська, О. Покропивна, М. Цінська. Київ, 2023. С. 344–351.
14. Що таке Ради ВПО і як вони можуть допомогти громадам. URL: <https://hromadske.radio/publications/shcho-take-rady-vpo-i-yak-vony-mozhut-dopomohy-hromadam>

Дата надходження статті: 28.09.2025

Дата прийняття статті: 20.10.2025

Опубліковано: 04.12.2025